شەخسییەتەکانی کۆمەڵە چیرۆکی

سەرەتا

تیرۆژ ، یەکەمین کۆمەڵە چیرۆکی نووسەری لاو حەمە کەریم عارفە سالی 1979، لە چاپخانەی ڕاپەڕین ـی شاری سلێمانی بە قەبارەی (نیو بەتاك) چاپ کراوە .. بریتی‌یە لە (14) پارچەی ئەدەبی‌و چیرۆکی زۆر کورت (اقصوصە) ، لە نێوان سالآنی 1976 ـ 1978دا ، نووسراون‌و هەندێکیان لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا بلآو کراونەتەوە ..

سەرەتا کە ڕەخنەگر دەست دەداتە خوێندنەوەو هەلسەنگاندنیان تووشی جۆرە دۆش دامانێک دەبێ‌و نازانێ چۆن مامەڵەیان لە تەکدا بکات ؟.. ئایا بە پارچە پەخشان ، خاطرە ، یاخود بە کورتە چیرۆك ، یان بە چیرۆکی زۆر کورتیان لە قەڵەم بدات ؟

کورتترینیان بریتی‌یە لە نزیکەی (200) وشەو درێژینیان لە دەوروپشتی (800) وشەدایە .. جێی باسە ئەو (14) پارچەیە (59) لاپەڕەی نیو بەتاڵیان داگیر کردووە ، کە هەر پارچەی شتێ زیاتر لە (4) لاپەڕەی بەر دەکەوێ ..

شارەزایانی ئەمڕۆی هونەری چیرۆك ، کورتە چیرۆك‌و چیرۆکی زۆر کورت لێك جودا دەکەنەوە .. بگرە هەندێ جار بە دوو هونەری جیاوازیان لە قەڵەم دەدەن ..

« چیرۆکی زۆر کورت قەبارەی لە نێوان پێنج سەد هەتا هەزارو پێنج سەد وشە دایە .. گونجاوترین‌و سوودمەندترینیان بۆ بلآوکردنەوە ئەوەیانە کە خۆی دەدات لە دەوروبەری هەزارو پێنج سەد وشە .. بە پێچەوانەی ئەم کورتی‌یە ، ـ کورتە چیرۆك ـ ی ئاسایی‌یە ، کە بەزۆری لە نێوان پێنج تا شەش هەزاروشەدا سنوری بۆ دیاری کراوە .. »(1) .

بەم پێیە هیچ کام لەم (14) پارچە ئەدەبی‌یەی تیرۆژ ناچنە خانەی کورتە چیرۆکەوە .. نەك هەر ئەوەندە ، بەڵکو لەو چواردەیە تەنها چواریان بە چیرۆکی زۆر کورت حساب دەکرێن ئەوانیش بریتین لە (هەستێکی لەبار چوو ، پرشنگ ، دەستار ، ڤێللا) ، ئەوی مایەوە لە پێنج سەد وشە کەمترن. بۆیە دەچنە خانەی پارچە پەخشان یاخود (خاطرە)وە ·· چونکە بە دوو یاخود سێ لاپەڕەی قەبارەی نیو بەتاڵ نووسەر ناتوانێ جەمسەرەکانی شەخسییەتی سەرەکی‌شی‌بکاتەوەو ڕووداوێکی تێ بئالێنێ مل ملانێ دروست بکات .. وەهایش لە خوێنەر بکات بیباتە ناو جیهانە تایبەتی‌یەکەی خۆیەوە کارێ بکات شتێ لە مێشکی خوێنەردا جێ بهێڵێ‌و تا ماوەیەك لە دەفتەری یادەکانیدا بن بنێتەوە ..

ئەم هونەرەیش ، ئێمەی ڕۆژهەلآتی داهێنەری نەبووین.. بەلکو هونەرێکە زادەی بیری ڕۆشنبیرانی ئەوروپایە .. ئەوانیش ئەمە ڕایانە لەسەر کورتی‌و درێژی چیرۆك ..

ئەگەر ئاوڕێك لە سەرەتاکانی چیرۆکی خۆماڵی بدەینەوە، دەبینین کە نووسەرە بەرایی‌یەکانمان لەسەر پێ‌و دانگی ئەوان ڕۆیشتوون . (لەخەوما)ی جەمیل سائیب (46) لاپەڕەی قەوارەی بەتاڵەو نزیکەی‌نۆ هەزارو دووسەد وشەیە ..

هەروەها (فی القطار)ی محمد تیمور ، کە بە یەکەم کورتە چیرۆکی هونەریی عەرەبی دادەنرێ‌و سالی (1917) بلآوکراوەتەوە ، بریتی‌یە لە (6) لاپەڕەی قەبارەی جەریدەو لە هەزار وشە پترە(2) .

بەهەر حال ، نووسەری هێژا ، حەمە کەریم عارف ، لە پێشەکی‌ی بەر هەمەکەیدا ـ چپەیەك ـ خوێنەری کردۆتە سەر پشك بۆ دەربڕینی ڕاو سەرنجەکانیان .. لێرەوە بەدیار دەکەوێ کە دەیەوێ گوێ لەرای خەلکی دەوروبەری بگرێ تاکو بتوانێ بەرەو پێشەوە هەنگاوی سەرکەوتووتر هەلگرێ ..

بۆچی خەلکی چیرۆك دەخوێننەوە ؟

خەڵکی ، بۆیە چیرۆك دەخوێننەوە ، تاکو چێژی لێ وەربگرن .. تاکو ئەو چەند ساتەی دەرفەتیان هەیەو بێ ئیشن بەفیڕۆ نەچێ . بۆیە خۆیانی پێوە خەریك دەکەن .. بەلآم (چێژ لێ وەرگرتن) دەستەواژەیەکی بێ‌گیان‌و مردوو نی‌یە .. مانای زۆر هەلدەگرێ‌و لق‌و پۆپی لێ‌دەبێتەوە ..

مرۆڤ گیاندارێکە سەر بە زۆر کولآنی تەنگە بەرو دەرنەچوودا دەکات .. حەز دەکات لە هەموو شتێك ئاگادار بێ، لە هەموو بوارێ بدات .. حەز دەکات بزانێ خەلکی لەو دیو دیواری مالەکانیانەوە چۆن چۆنی دەژین ؟

داخۆ ئەوانیش وەك خۆی دەخۆن‌و دەخۆنەوەو گۆرانی دەلێن یان جیاوازن ؟.. داخۆ خەلکی بیرو راو ڕوانینیان بۆ ژیان کوت‌و مت وەك هی ئەم وەهایە یان جیاوازن ؟..

مرۆڤ هەمیشە بەرەو پێگەیشتن ، بە پلیکانەی ژیان‌و تەمەندا هەلدەکشێ‌و دەیەوێ لە خەلکی دیکەوە فێر بێت‌و دەرس وەربگرێت .. دەرس لە ئەزموونەکانیان ، ئەقل لە خەسارەکانیان فێر ببێت .. مرۆڤی خوێندەوار بۆیە سەری بەسەر چیرۆکدا دادەژەنێ تاکو لەژیانی هەندەران شارەزا ببێ ..

دیارە ئەو بۆی نالوێ لە نزیکەوە خەبەرداری ژیانی خەلکی هەندەران ببێ ، بەم هەموو شارو دێ‌و کیشوەرە جیاوازانەوە، بەم هەموو نەتەوە جۆراو جۆرانەوە .. ناشتوانێ لە دەرگای هەموو کولآن‌و باخچەو کەوالیس‌و مالە لوردو کۆنتێك بدات‌و بۆی نالوێ .. بەلآم بەهۆی چیرۆکەوە .. لە ڕێگای

ـ تیرۆژ ـ و هەڵس وکەوتیان

رزگار عبدالواحد

شەخسییەتی ناو چیرۆکەکانەوە دەتوانێ لە نزیکەوە بیانناسێتو شەڕە کەوچکیشیان لەگەڵدا بکات .. تەنانەت لە بیرکردنەوەو نهێنیو ناخی دەروونیشیان شارەزا بێ ..

کەوابوو خوێنەر زۆر شت لە چیرۆکەوە فێر دەبێ .. بەم پێیە ئاستی رۆشنبیریی شتێك پێی بەرز دەبێتەوە .. رەنگە مرۆڤی وەهایش هەبێ لاسایی شەخسییەتەکانی ئەو چیرۆکانە بکاتەوە کە دەبنە مایەی هەژاندنی .. شوێن پێیان هەڵبگرێو وەکو ئەوان بجووڵێتەوە .. لێرەدا ئەرکی سەرشانی چیرۆك نووس دەردەکەوێ بۆ هەڵبژاردنی کارەکتەری نموونەییو جووڵاندنی لەکاتو شوێنی نموونەییدا ؛ تاکو ببنە پێشەنگو رابەر بۆ خوێنەرانو خەڵکی لێوەی فێر ببن .

هەڵسو کەوتی شەخسییەتەکانی تیرۆژ :

لە (هەستێکی ورووژاو)دا ، گزنگ‌خان لەدڵەوە (ئازاد)ی فەرمانبەری خۆش دەوێ ، ئازادیش بڕیاری داوە ژن نەهێنێ چونکە : « پێشبینیم ئەوەیە کە ـ 5 ـ ساڵی دیکە دەمرم .. منێ کە ـ 5 ـ ساڵی تر بمرم .. بۆچی ئافرەتێك بکەم بە دایکی منداڵو بیاندەمە دەستی زەبرو زەنگی رۆژگارەوە »(3) .

ئێمە لەو زیاتر کە ئازاد وەك فەرمانبەرێکی خەمبارو نەرمو نیان دەناسین، ئیتر هیچی تر لە بارەی ژیانییەوە ئاگادار نین نووسەر ئەوەندە رۆشنایی نەخستۆتە سەر ژیانی تاکو لە هەموو بوعدەکانی ئاشنا ببین .. دەبوایە بمانزانیایە بە چ نەخۆشییەك گرفتارە .. دەبێ ئەوەیشمان لەیادبێ کە (هەستێکی ورووژاو) لە چیرۆکی زۆر کورت کورترە .. بۆیە نە لە وردەکاریی ژیانی ئازادو نە گزنگ‌خان ئەوەندە نازانین تاکو بۆ دوا رۆژ شتێکمان لەلا بەجێ بمێنێ ..

ئەم حاڵەتە لە (پرسیارێکی تامەزرۆ)شدا دووبارە دەبێتەوە. هیچ جەمسەرێك لە جەمسەرەکانی شەخسییەتەکە نازانین .. ئەوەند هەیە کەسی ئەم چیرۆکەیش لە ژێر باری خەمدا پرزەی براوە .. پرسیارەکانی بۆ وەڵام نادرێتەوە .. « ژان پرسیارێکی زیتەو وێڵی دووی وەڵامێکی لە بیرکراوە)(4) ئەم کابرایە بە تەنگ‌ئیلتیزامەوە نییە .. دەسگیرانەکەی کە زۆری خۆش دەوێ، ناوەستێ لەسەری تاکو بۆی بێتە ژوان .. خۆی دەداتە دەست شەقامەکان .. ژیان بەبێ هوودە دەزانێ .. چیرۆکەکە تەواو دەبێو ئەم وەڵامی پرسیارەکەی دەسگیر نابێ ..

دیارە، شەخسییەتی سەرەکی چیرۆك پێویستە سێ بوعدی هەبێ .. ناوەناوە یاخود سایکۆلۆجی ، ئەمجا دەرەکی ، هەروەها بوعدی کۆمەڵایەتی .. وا بەهۆی شپرزەییو خۆ دانە دەست تەنیا باڵیو وێڵ بوونی سەر شەقامەکان زانیمان کە کابرایەکی شپرزەو نامۆیە .. ئەی چۆن بزانین سەر بەکام چینو توێژی کۆمەڵە .. کەسی یەکەمی چیرۆك پێویستە ئەو سێ لایەنەی لەبیر نەکرێ ؛ دەنا دەبێتە کەسێکی وەهمیو زوو کاڵ دەبێتەوە . تاپۆکەی نایەتەوە بەر چاوی خوێنەر .. دەبێ بە ئینسافەوە بڵێم هەندێ جار بۆ روون کردنەوەی باری نەفسیی کارەکتەرەکان ، سەرکەوتنی بەدەست هێناوەو ئەم لایەنەی رەچاو کردووە . « چیرۆك نووسی هاوچەرخ لەدیوی (ناوەوە) وێنەی کەسانی چیرۆکەکەی دەکێشێ . لەڕێگای بیر کردنەوەو هەڵسو کەوت ئەزموونیان لەسەر ئەو بارو دۆخەی دەوروخولی داون . لە شێوەی ئاخاوتنیانەوە هەروەها لە ڕێگای جوڵاندنی لەشیانەوە ، وەك رەوتو رۆیینو هێماکردن بەدەستو زەردەخەنەو پێکەنین .. »(5) .

لەم رووەوە تا رادەیەکی باش بۆ رەسم کردنی شەخسییەتی کابرای شێتی چیرۆکی (شێتخانە) سەرکەوتنی بەدەست هێناوە .. چ گفتو گۆو چ هەڵسو کەوتی کابرای شێت لە جێی خۆیاندان .. لەم رووەوە دەڵێم هەرچەندە سەرچاوە سایکۆلۆجییەکان کەس ناکەن بە چیرۆك نووس، بەڵام خوێندنەوەیان، بە تایبەت بۆ چیرۆك نووس پێویستە «هیچ نووسراوێك لەسەر سایکۆلۆجیای ئەدەب لە توانایدا نییە پەرە بە مەوهیبەی شاعیر، رۆمان نووس، نورسەری کورتە چیرۆك، یاخود نووسەری شانۆ بدات · لە توانایشیدا نابێت جێگای ئەو زانیارییانە بگرێتەوە کە راستەوخۆ لە ژیانەوە وەردە گیرێ .

بەڵام دەبێتە هۆی تێگەیشتنی روونتر لەگرێو حاڵەتە دەروونییەکان·» (6) کارەکتەری چیرۆکی (گۆڕ)یش نازانرێ کێیەو چ کارەیە · مەگەر بەوەرا بزانرێ پیاوە کە جگەرەکێشەو رووداوەکە لە دوای خواردنەوە دەگێرێتەوە · ئەگینا نووسەر هیچ جەمسەرێکیمان بۆ روون ناکاتەوە ·· بە ئەلبوومەکەیدا دەگەڕێو یادی ناساوێکی دەکاتەوە چۆن نراوەتە گۆڕەوە!

ئەوەندە هەیە ئەم کارەکتەرە رووداوی لە گۆڕنانەکە نەك هەر خۆی دەیگێڕێتەوە، بەڵکو ئەمیش لە زمانی خەڵکی دیکەوە دەیگێڕێتەوە .. « بۆیان گێڕامەوە ، هێنایتانە دەرەوە، پێتیان وت، چاڵێکمان بۆ هەڵکەنە ···»7

ئەوەی لێرەدا پێویستە بوترێ ئەوەیە کە دراما بەگێڕانەوە (سرد)دروست نابێ · بەڵکو پێویستە وەك دەستووری شانۆگەری کارەکتەرەکان خۆیان دراماکە یاری بکەن .. واتە پێویست بوو لە چیرۆکەکەدا کێشەکە دروست ببوایە .. پێویست بوو ئێمەی خوێنەر لە دێرەکانی چیرۆکەکەوە کارەکتەرە کە بە زیندوویی ببینین .. هەڵسو کەوتی .. هەڵچوونەکانی .. دایەلۆگو بەگژا چوونی .. نەك یەکێك بێتو بە زمانی یەکێکی دیکەوە بۆمانی بگێڕێتەوە ..

بۆ مەسەلەی ڕەسم کردنو دروست کردنی شەخسییەتەکان گەلێ جار نەیکردووە (ناو) یان لێ بنێ ، بەڵکو هەندێ جار (بێ ناون .. دیارە (ناو) زۆر شتمان بێ دەڵێو بڕێ جار شتێ لە جەمسەری کۆمەڵایەتی کارەکتەرەکەمان بۆ روون دەکاتەوە .. بۆ نموونە (کارزان ، شۆخان ، نامۆ ، ڕێبوار) ناوی تازەن ، ئەوە دەگەیێنن کە کارەکتەرەکان بە تەمەن گەنجنو رەنگە شارستانیو خوێندەوار بن ، کەچی (فتاح، رۆستەم ، عباس) ئەوە دەگەیێنن کە بە تەمەن گەورەن ، لادێ نشینن ، ڕەنگە نەخوێندەوار بن .. هەندێ جار (ناو) لە وەیش زیاتر روون دەکاتەوە ئەگەر سیفەتێکی درابە یان وەك : (کوێخا عەلی ، مەلا قادر ، حاجی عوسمان .. هتد) .

کەسانی چیرۆکی (لوێچێ ئەشکی سوێر ، زامو ژانو ئاگر ، پرسیارێکی تامەزرۆ ، ئێ چییە ، گۆڕ ، شێتخانە) بێ ناون .. لە چیرۆکی (ئەوو هەنگاوو شەقام)دا ، (ئەو)ی کردووە بە کارەکتەری سەرەکی .. (ئەو) بڕوای وایە کە « ئادەمزاد لەبەردەم ژاندا هەڵنایەت .. لەوانەیە تاوێری خەم بەسەریدا بکەوێ بیڕووخێنێ ، بەڵام بۆ هەمیشەیی راو نانرێ »(8) ئەم دایەلۆگە لەرستە سەرەتایی‌یەکەی رۆمانی « پیرەمێردو دەریا »ی هەمەنگوای دەچێ کە دەڵێ :

« مرۆڤ تێك دەشکێنرێ بەڵام نابەزێنرێ » .

دەبوایە کارەکتەرەکە لەبری (ئەو) کەسێکی دیاری کراو بوایە هەتاکو ئێمەیش دوای سێبەرەکەی نەکەوینو شوێن پێی خۆی هەڵگرین .. (ئەو) خەمێکی گەورەی بەکۆڵەوەیە ، دەیەوێ دەسباری کۆڵێك بکات تازەکی لە پشتی ئەسپ داکەوتووە .. تەنیا باڵەو بۆی ناکرێ .. بەدوای ئەو هۆیانەدا دەگەڕێ کە خەمیان کردە میوانی . تا رادەیەك دەسنیشانیان دەکات .. دەیەوێ هەنگاو بنێو بارەکە لە ئەسپەکە بنێتەوە .. لای خۆیەوە ڕەنگی بۆ دەڕێژێ مەرجی کاروانچیو سەر قەتار دیاری دەکات .. ئەم کارەکتەرە نیجابی‌یە .. مرۆڤێکی هوشیارە ، لایەنی چاکەی لەوەدایە کە بڕوای بە هێزی مرۆڤایەتی هەیە . ئەو راستی‌یانەی کە دەرکی پێ‌کردووە لەلای خۆی نایانهێڵێتەوە ، بەڵکو بە دەورو پشتی رادە گەیێنێ. تۆوی خێر دەچێنێ .. کەوابوو دوو خاسییەتی ئیجابی هەیە .

ئەم بەکار هێنانی (راناو)ە ، لە شوێنی دیکەیشدا سەر هەڵدەداتەوە ، ئەوەتا لە (ڤێللا)دا ، کارەکتەرەکە ، لە ژیانی ئەو ڤێللا شەش نهۆمی‌یە بێزارە . پرۆژەیەکی نهێنی‌ی لەلایەو ئاشکرای ناکات .. ئەم نهێنی ڕاگرتنە وا لە خوێنەر دەکات تاسەی بکاتو لێی بە پەلە بێ تاکو زووتر شتێکی لێ هەڵکرێنێ .. لە ڕێگا زۆڵێك دەدۆزێتەوە .. لە کۆتاییدا پرۆژە نهێنی‌یەکەی دەدرکێنێ کە بریتی‌یە لە ئاشکرا کردنی دانیشتوانی هەر شەش نهۆمی ڤێللاکە : نهۆمی یەکەم : (من)ی تێدایە .. دووەم : (تۆ) .. سێ‌یەم : (ئەو) .. چوارەم : (ئێمە) .. پێنجەم : (ئێوە) .. شەشەم : (ئەوان) .. هەموو دەستەیەکیش چون‌یەك ، بەرستەی نامەفهووم باس دەکرێن .. واتە جیاوازی‌یەکی ئەوتۆ لە نێوانیاندا نی‌یە کارەکەیش نهێنی‌ی وای تێدا نەبوو شایانی باس‌بێ .. نەگەیشتینە راستی‌یەکی ئەوتۆ کە پێشتر لە لامان شاراوە بووبێ .. بەگشتی هیچی وەهامان لەلا جێ ناهێڵێ قووڵو پڕ مانا بێو بیرمان نەچێتەوە .. بۆ نموونە دوانهۆم کە (ئەوان)ی تێدا نیشتەجێن ، وەکو هەواڵێك کە پێشتر خەڵکی بیستوویانە پێمان دەڵێ :

« پیلان نامەی کامپ دیڤیدیش هاتە مۆرکردن »(9)

دەبێ ئەوەیش بڵێم : نووسەر چیرۆکێکی زۆر کورتی بارکردووە . بگرە باری نوفلێتێکی لێ ناوە .. بۆیە لەژێریا دەرناچێ .. ئەم هەموو دەستەو تاقمەی لەو ڤێلایەدان، چۆن چیرۆکێکی زۆر کورت دەرەقەتیان دێ؟ .. چیرۆکی زۆر کورت، پێویستە رووداوێکی گچکە، لە ماوەیەکی کورتدا، لەشوێنێکی کورت نەیتوانیوە یەکێتی‌یەکانی لەمەڕیۆنان ڕەت بکاتەوە . یەکێتی کاتو شوێنو رووداو بە زۆری ئەم چیرۆکە زۆر کورتانە کات لە نێوان سەعاتێك تا رۆژێکدا دەباتو کەم رێك دەکەوێ بکاتە هەفتەیەك . تەنها رووداوێکیش هەڵدەگرێ بەمەرجێ گەورەو چڕ نەبێو لقو پۆپی زۆری لێ نەبێتەوە ، لەسەرزەمینەیەکی تارادەیەك تەسك دەسوورێتەوەبە پێچەوانەی کورتە چیرۆکەوە کە بواری زیاترە .. »(10) .

ئەوی ڕاستی بێ بەکار هێنانی (ڕاناو) لە بری (ناو) بۆ کارەکتەرەکان ، وەها دەکات بێ نموود پیشانیان بدات ، وەکو تریش گوێ نەدانە بە دەوری مرۆڤو وەکو سێبەرو تارمایی سەیر کردنێتی .. هەموومان لەوە دلنیاین کە مرۆڤ،یەکێك لەو شتانەی کە شانازی‌ی پێوە دەکات ناوەکەی خۆیەتی .. بەلایەوە خۆشەویستەو مۆسیقای تێدایە .. خەڵکی حەز دەکەن بەناوی خۆیانەوە بانگ بکرێن ..

لە (تۆلەو هەستێکی نارەسەن)دا ، کابرایەکی داوێن پیس پارەیەکی زۆری لە ئافرەتێکدا خەرج کردووە .. شەو دەچێتە گیانی .. ئەم جۆرە بابەتە خەڵکی دەوروژێنن . بە تایبەت هەرزەکار .. کەچی ئەم چیرۆکە بە پێچەوانەوە . لەبەر هەندێ رستەی ئاڵۆز خوێنەر لەو جیهانە دوور دەکەوێتەوە.. گرنگی مامەڵە کردن لەتەك ئەم رووداوەدا لەوەدایە، داخۆ چی‌ی وای لەو ئافرەتە کردووە لە رێی ڕاست لابدات ؟ .. ئایا نووسەر توانیوێتی لە پەناوە لەو (هۆ)یانە خەبەر دارمان بکات ؟.. گەڕان بە شوێن هۆکانو دۆزینەوەیان گرنگە ...

ئەنجام) هەموو لایەکمان دەیزانین .. نووسەر لە شـوێنی دیکەیشدا ویستوویەتی وێنەی شیعری دروست بکات ، بەڵام سەرکەوتنی بەدەست نەهێناوە .. رستەی ئاڵۆزو نامەفهوومی داوە بە دەستەوە .. بەمەیش خوێنەر لەخۆی تەزە دەکات .. وەکو تریش ، وەك چیرۆك نووسێك ناتوانێ بەسەر کەوتوویی بیروڕای خۆیو روانینی بۆ ژیان،بۆ خوێنەر روون بکاتەوە.مادام خوێنەر لە رستەکانی نەگەن مانای وایە هیچی پێ نەوتن .. بام سەرنج لەم دایەلۆگانە بدەین بزانین چی‌یان لێوە فێر دەبین :

ـ چەند ساڵە ئەکتەری ؟
ـ هێشتا لە دایك نەبوو بووم .
ـ چەند دەورت بینیوە ؟
ـ 9 x 30 + 27 x 365
ـ کۆی هەمووی دەکاتە چەند ؟
ـ هیچ ...(11) .

لە (دەستار)دا ، دەڵێ : « سەری گرۆڵەی وشـەی هەنگاوی گرت بە دەستەوە »(12) .. نووسەر ئەوەندە ئامرازی (ی) ی خستنە سەری بەکار هێناوە ، وێنە شـیعری‌یەکەی شپرزە کردووەو هەستی خوێنەر دەرووشـێنێو بێتاقەتی دەکات ، کە ئەمەیان ئەرکی سەرشانی نووسەر نی‌یە ..

ڕاستی‌یەکەی ، ئەم جۆرە داڕشتنانە لە سـەرەتای حەفتاکاندا وەك شەپۆلێك بڵاوبووەوەو تەنی‌یەوە .. بـەڵام دوای ئەوەی کە زانی‌یان بێ هودەو بێ سودە ، ئەوانەی دایـان هێنا هەر خۆشیان لێی پاشگەز بوونەوە .. ئەم جۆرە رستـە نامەفهوومانە لەلای گەورە نووسەرانی رۆژهـەڵاتو رۆژئاوا بەرچاو ناکەون ..

چەرخەکردنو قووڵ بوونەوە لە خەمی زاتیداو تێکـەڵ نەکردنی لەگەڵ خەمی خەڵکی دیدا ، وەها لەبەرهەمی هەندێ لە نووسەران دەکات کە تەنهـا خۆیـان تێی بگەنو چێژی لێ وەربگرن . جگە لەوەی فیکری نووسەر بە بەرهـەمەکەیەوە بەرووونی هەست پێناکرێ .. بگرە بۆ ئەم جۆرە وت و وێژو وەسفە ئاڵۆزانە دەتوانین بڵێین : لە فیکری ئاڵۆزەوە سەریان هەڵداوە ، یاخود رەنگدانەوەی فیکری نووسەرن .. «راستە فیکرو گفتو گۆ دوو ـ کـردەوە ـ ی جودان .. بـەڵام ، پەیوەندیشیان لە نێواندا زۆرە .. بۆیە بیرکردنەوەی چـەوت دەبێتە هۆی گفتو گۆی چەوت .. پێچـەوانەی ئەمـەیش دروستە .. »(13) .

لە کاتێکدا کەسێکی وەك (حەمە کەریم) بە زمانێکی ئەدەبی‌و شیعری‌ی لەبار بتوانێت بنووسێت ، ئیتر بۆ پەنا بەرێتە بـەر زمانێکی شپرزەو وێنەی شیعری‌ی نامەفهووم .

ئەگەر چیرۆك وێنە گرتنی واقیعو هەوڵ دان بێ بـۆ گۆڕینی ، ئەوا حەمە کەریم ویستوویەتی واقیع لەرێی ئـەم وەسفەو وێنەو دایەلۆگانەوە خەست بکاتەوە .. بـەڵام (هەندێ جار) بە تەواوی بۆی نەرەخساوە .. چونکە وشەکان. مانا نادەن بەدەستەوە . کەچی ئەگەر ویستبێتی ، ئەوا بـە زمانێکی باڵاو شیعری‌ی ، رووداوەکانی وەسف کردووە .. بام سەرنجی ئەم چەند رستەیە بدەین : « ئامانج لە تەنیشتی‌یەوە راکشا ، هاڵاوی هەناسەی تێکەڵ بوویـان گـەرمی‌یەکی تاسە شکێنی بە جێگاو بانو سەراپای ژوورەکە بەخشـی ، قومری سرکی مەمك کەوتە سەر چلی پەنجە .. شیلەی گوڵی لێو تك تك دەچۆڕایە ناو دەمو گیانی هەنگی ئارەزووەوە .. »(14).

هەندێ جار کارەکتەرەکان نامۆن .. وەك تەنیا باڵنو بێ دالدە هەڵسو کەوت دەکەن .. ئەوەی دەیانەوێ بۆیان ناچێتە سەرو ئۆخەی لە ژیانی خۆیان ناکەی .. بە ئاوات ناگەنو لـە دەورو بەر بێزارنو بە دڵی ئەوان نی‌یە .. بـام دەنگیشیان هەڵبڕن بەڵام گوێی دڵسۆز نی‌یە دەنگیان ببیستێو دەسـتی دڵسۆز نایەتە کۆمەکیان نووسەر توانیوێتی ئەم دیاردەیە بخاتە بەر چاوی خوێنەر .. کارەکتەری (نوشـتە) لەبـەری ڕەنجی خۆی ناخوات .. پەیامەکەیشی بۆ کورپەکانی بـەجێ دێڵێ .. (ئازاد)ی کارەکتەری لەسەر (هەستێکی ورووژلو) هیچ دڵی بە دنیاوە نی‌یە ، ئەوپێشبینی وایە تا پێنج سـاڵی دی دەمرێ ، بۆیە دەستی تێی ناچێو دڵی نای هێنێ تـانو پۆی هێلانە بۆ ژیانی جووتەیی بچنێ .. منداڵەکەی لەسـەر (لوێچێ ئەشکی سوێر) ، بیری دایکی دەکات .. بیری باوەشی گەرمی .. بیری دەست بەسەر داهێنانو شوشتنی بە دەسـتی ئەو ، بەڵام بێ هوودەیە .. « چاوی نەسرەوتن ، لەگـەڵ نامۆیی‌دا ، کەوتنە ڕاوکردنی خەو ، بیر کۆچەرە ، هـاودەم شەوێکی سامناکە ، مەنـزڵگای خـەمو جـێ ژوانی تاسەکانە .. »(15) .

ئەم ئاوارە بوونە ، وای کردووە بەشێك لە کارەکتەرەکان تووشی دڵە ڕاوکێ (القلق) ببن .. خەویان لێ بزڕێو لەگەڵ خۆیاندا قسە بکەن .. واتە یەك لایەنی بدوێن .. دیارە ئەم دیاردەیە نیشانەی تووش هاتنی دڵە ڕاوکێ‌یە .. لە چیرۆکی (بێ‌چی‌یە ؟)دا ، لەوەدایە لێی تەشەنە بکـاتو تووشـی (اعصاب) ببێ .. کابرا شانۆ نووسە .. « هەموو شتێك لەبەر چاوی پەشمە ، هەست بە نامۆیی دەکات ، بۆشایی‌یەکی سەیرو قورس لوولی داوە .. چوار چێوەو سنوورەکان خڕ داخراون، دیسانەوە،باوەشی کردەوە بە بێ دەنگی‌یەکەیدا»(16). کەسێکی سرکو سلۆکە .. دەیەوێ جانتاکەی هەموو جیهان بگرێو بۆی ناچێتە سەر . لەگەڵ خۆیدا دەدوێ .. ئەمەیش نیشانەی

(قلق)ە .. ژیانی تەنیایی‌و تێکەڵ نەبوونی خەڵکی ، دەردی گرانتر دەکات .. شەو لەلای ئەم جۆرە کەسانە نابڕێتەوە ..

ڕۆژنامە نووسێکی لێ پەیدا دەبێ‌و دەبێتە مشت‌و مڕیان ..

ئەم هەڵدێ .. کاتێ کە بۆ کلیلی جانتاکەی دەگەڕێ بۆی دەر دەکەوێ کابرای ڕۆژنامە نووس کەس نی‌یە خۆی نەبێ ..

فرۆید ، وەهای بۆ چووە : کە دڵە ڕاوکێ (القلق) لەگەڵ لە دایك بوونی مرۆڤدا لە دایك دەبێ .. کاتێ لە تاریکی‌ی منداڵدانەوە ، لەو شوێنە هێمن‌و ئارام‌و مسۆگەرەوە بێ دەنێتە ژیانەوە .. یەکەمین هەناسەو یەکەمین گریانی ئەنجامی دڵە ڕاوکێی ئەم جێ گۆڕکێ‌یەوەیە .. پاشان دوورکەوتنەوەی لە دایکی تووشی دەکات .. پاش ئەوە منی باڵا (انا الاعلی) تووشی دەکات کەلە قۆناغی نەو جوانی (مێرد منداڵی)دا دەستەڵاتی باوك دەگرێتەوە .. ئەمجا ترس‌و گومان پەیدا کردن لە پیاوەتی‌ی خۆی‌و گومان کردن لە سەلامەتی‌ی دەزگاکانی زاووزێی خۆی ، دەیخەنە دوو دڵی‌یەوە .. هەر بۆیەکا بەلای فرۆیدەوە ئافرەت کەمتر تووشی دڵە ڕاوکێ دەبێ .. فرۆید ئەم حاڵەتەیش دەبەستێتەوە بە (لبیدو)وە ، واتە بە وزەی جنسی‌یەوە .. بەڵام نکوولی لەوەیش ناکات کە « دڵە ڕاوکێ لە بنەڕەتدا ، بۆ حاڵەتی پەیدا بوونی مەترسی وەکو کاردانەوە (رد الفعل) پەیدا بووە. جارێکی دیکەش هەرکە مەترسی پەیدا بووەوە ، ئەویش سەر هەڵدەداتەوە .. »(17) .

ئەم دڵە ڕاوکێ‌و ترس‌و ڕاڕایی‌یە وەها لە چیرۆکەکاندا دەدوێن‌و دایەلۆگی یەك لایەنی‌یان هەیە .. لە (پرشنگ)دا .. کەسی یەکەمی چیرۆکەکە هەر خۆی دەپرسێ‌و هەر خۆیشی وەڵام دەداتەوە .. « ــ کار لەکار ترازاوە ، دەبێت هەر بڕۆم، بواری گەڕانەوەم لێ تەنراوە » .

دوای ماوەیەك هەر خۆی وەڵام دەداتەوە :

« ــ وا دیارە ئەم کۆڵانە تاریکانە ، دەبێت لەبری قیر ... هتد »(18) .

شارەزایانی چیرۆك وەهای بۆ دەچن کە دایەلۆگ جگە لەوەی لە باری دەروون‌و ئاستی هوشیاری‌و ڕۆشنبیری‌ی شەخسییەتەکان ، خوێنەر ئاگادار دەکەنەوەی لەبەرز کردنەوەی پلەی دراماو (التصعید الدرامی)یەك لایی کردنەوەی کێشەکانیشدا دەوری هەیە .. بەڵام کە دایەلۆگ یەك لایەنی بوو ، ئەو ڕۆڵەی نامێنێ‌و کێشەکان تەنیا لەناو زاتی شەخسییەتەکان خۆیاندا دەمێننەوە .. ئەمە ئەگەر مۆنۆلۆج بوایە جێی خۆی بوو .. چونکە بۆ شیتەڵ کردنەوەی دەروونی شەخسییەتەکان بەکار دەهێنرێ .. ئەم دایەلۆگە یەك لایەنی‌یە لە(دەستاری)و (گۆڕ)یشدا دووبارە بۆتەوە ..

ڕاستی‌یەك بە شەخسییەتەکانی (تیرۆژ)ەوە ، ئاشکرا دیارە ، ئەویش ئەوەیە : ئەم کارەکتەرانە ، بە هەم هەڵچوون‌و بەگژاچوون‌و خۆ خواردنەوەو وەڕس بوون‌و تەباڵی‌و نامۆیی‌و دوورە پەرێزی‌و دڵدلری‌و خواست‌و ئاواتیانە خەڵکی ئەم وڵاتەن .. کوردن .. خۆماڵین‌و خوێنەر هەیـ وێنەی خۆی لەناویاندا دەدۆزێتەوە ..

نووسەر دەتوانێ بە زمانێکی کوردی‌ی پاك بدوێ ، وێنەی شیعری دروست بکات ، گەلێ جاریش توانیوێ ڕستەکان چڕو پڕ مانا پێشکەش بکات .. وشەی لەگەڵ ناوچەو هەرێمەوە هێناوە .. بەڵام خوێنەر هەستیش بەم ناکات داخۆ نووسەر خەڵکی کام ناوچەیانە ؟ . ئەوەندە هەیە دەزانێ کەنووسەرێکی کوردە .. ئەمیش شموولییەتی دەداتێ لە قاوغی ناوچەگەری‌ی دووری دەخاتەوە .. بەهیوای بەرەو پێشەوە چوونی‌و بەرهەمی سەرکەوتووتر ..

---

1 ــ فن الاقصوصة ، ترجمة : کاظم سعدالدين، 1978، ص7
2 ــ بۆ ئەم کورتە چیرۆکە ، بڕوانە : القصة القصيرة، د. الطاهر احمد مکی ، 1977 ، ص 98 ــ 103 .
3 ــ تیرۆژ، حمە کەریم عارف ، 1979 ، ل4 .
4 ــ تیرۆژ ، ل 15 .
5 ــ فن کتابة القصة، حسين القباني، ط3، 1972، ص70.
6 ــ الادب وقضايا العصر ، ترجمة : عادل العامل ، دارالرشيد للنشر ، 1982 ، ص 47 .
7 ــ تیرۆژ ، ل29 .
8 ــ تیرۆژ ، ل 36 .
9ــ تیرۆژ ، ل 57 .
10ــ فن الاقصوصة ، ص 7 .
11ــ تیرۆژ ، ل 19 .
12ــ تیرۆژ ، ل 48 .
13ــ التفکير المستقيم والتفکير الاعوج ، روبرت ه . تاولس، ترجمة : حسن سعيد الکرمي ، ص 9 .
14ــ تیرۆژ ، ل 24 .
15ــ تیرۆژ ، ل 7 .
16ــ تیرۆژ ، ل 17 .
17ــ القلق ، سيجمند فرويد ، ترجمة : الدکتور محمد عثمان نجاتي ، ط2 ، 1962 ، ص 133 .
18ــ تیرۆژ ، ل 40 .